

Η ΠΡΩΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΓΕΝΙΑ
ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΜΕ ΤΗ «ΓΕΝΙΑ ΤΟΥ '30»

Οἱ ἐπιφυλλίδες τοῦ κ. Ἀλεξ. Ἀργυρίου στοῦ «Βῆμα» γιὰ τὴν πρώτη μεταπολεμικὴ ποιητικὴ μας γενιά (7 / 8, 4/9 καὶ 2/10/81), μᾶς ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία γιὰ χρῆσιμο καὶ γόνιμο προβληματισμὸ πάνω σὲ ἀδιευκρίνιστα ἀκόμα θέματα τῆς νεότερης ποιήσῃς μας, γιὰ μένα προσωπικὰ ὅμως στάθηκαν ἡ ἀφορμὴ καὶ γιὰ ὀρισμένους σκέψεις ποὺ ἔχουν ἴσως γενικότερο ἐνδιαφέρον.

Θέλω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ σημειώσω ὅτι οἱ τυχὸν διαφωνίες μου μὲ μερικὲς ἀπὸ τὶς ἀπόψεις τοῦ κ. Ἀργυρίου πηγάζουν ἀπὸ μιὰ διαφορετικὴ, ὅπως φαίνεται, τοποθέτηση ἀπέναντι στοῦ αἰώνιο πρόβλημα τοῦ τί βαραίνει τελικὰ περισσότερο στὴν ποίηση: τὸ «πνεῦμα» τῆς, ἡ ἰδεολογία, τὸ «περιεχόμενόν» τῆς ἢ ἡ γλωσσικὴ ἀποκρυστάλλωση, ἀπόδοση καὶ ὑλοποίηση αὐτοῦ τοῦ «περιεχόμενου», ἃς ποῦμε «ἡ μορφὴ» τῆς;

Ἀπὸ τὸ πρῶτο ἄρθρο τοῦ κ. Ἀργυρίου ἀποκομίζω τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐνδιαφέρεται νὰ συλλάβει τὸ πνεῦμα ποὺ διαμορφώθηκε στὴν Κατοχὴ καὶ τὴν Ἀντίσταση καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα προσπαθεῖ νὰ ἐντοπίσει χρησιμοποιώντας τὰ ποιήματα τῆς πρώτης μεταπολεμικῆς γενιάς. Αὐτὸ συμπεραίνει κανεὶς ἀπὸ τὸ φόβο του μήπως «ἡ συγκέντρωση ὑπερβολικὰ πολλῆς ὕλης θολώνει τὴν εἰκόνα ποὺ ζητᾶμε νὰ θροῦμε μιᾶς ἐποχῆς – καὶ ἤδη ἡ ὕλη εἶναι μερικὴ, ἀφοῦ κοιτάζουμε μόνο ποιητές, δηλαδὴ τμήματα τοῦ ὅλου πολιτισμικοῦ χώρου» (7/8/81). Μιὰ τέτοια προσέγγιση τῆς λογοτεχνίας, ποὺ βάζει μοιραῖα σὲ δεῦτερο πλάνο τὴν αἰσθητικὴ ἀξία τοῦ ποιήματος, εἶναι θεμιτὴ βέβαια γι' αὐτὸν ποὺ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἱστορία τῶν ἰδεῶν, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι πιστεύει πῶς ἡ λογοτεχνία (ἐδῶ ἡ ποίηση) ἀναπαριστᾷ τὴ ζωὴ καὶ ἐπομένως καὶ τὰ ἰδεολογικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ ὥστόσο ἔχει ἰσχυρὰ ἀμφισβητηθεῖ ἤδη ἀπὸ τότε ποὺ οἱ θεωρητικοὶ τῆς λογοτεχνίας Wellek-Warren διακήρυξαν ὅτι «ἡ λογοτεχνία καὶ ἡ ποίηση δὲν εἶναι ὑποκατάστατο τῆς κοινωνιολογίας ἢ τῆς πολιτικῆς. Ἐχει τὸ δικό της λόγο ὑπαρξῆς καὶ τὸ δικό της σκοπὸ»¹. Ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτὸς δὲν εἶναι ἡ σύλληψη τῆς ἀλήθειας ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὸ ἔχουν γιὰ στόχο τους ἄλλες, ἐξωκαλλιτεχνικὲς πνευματικὲς δραστηριότητες τοῦ ἀνθρώπου, π.χ. ἡ ἐπιστῆμη, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀκόμα καὶ ἡ πιὸ ρεαλιστικὴ τέχνη δὲν ἀποφεύγει ἓνα ποσοστὸ παραμῶφωσης τῆς πραγματικότητας, ὀφειλόμενης ἔστω στὴ διαδικασία ἐπιλογῆς καὶ ἱεράρχησης ἐκ μέρους τοῦ καλλιτέχνη στοιχείων ποὺ συνθέτουν αὐτὴν τὴν πραγματικότητα. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ἀκόμα καὶ τὴν πιὸ ρεαλιστικὴ τέχνη μποροῦμε νὰ τὴ χαρακτηρίσουμε μόνον

1. R. Wellek and A. Warren, *Theory of Literature*, Penguin Books [1970], σ. 109.

«άληθοφανή» όχι όμως και «άληθινή», άφου ή γνώση πού προσφέρει δέν έλέγχεται πειραματικά ή έστω έμπειρικά. Έτσι είναι δύσκολο νά συμφωνήσω μέ τήν άποψη πού φαίνεται νά δέχεται ό κ. Άργυρίου στήν εισαγωγική γιά τό θέμα του έπιφυλλίδα, κατά τήν όποία ή παρατηρούμενη παραμόρφωση τής πραγματικότητας άπό τήν τέχνη έχει ως σκοπό «μιά πιό σωστή (ύπογραμμίζω έγώ) άνάγνωση του πνεύματος μιάς έποχής» (Βήμα, 10/7/81). Κατά τόν ίδιο τρόπο μου είναι δύσκολο νά δεχτώ ότι ή άπώλεια κάποιου ποσοστού άλήθειας έχει τήν αίτία της στίς συμβάσεις του καλλιτεχνήματος, όπως υποθέτει άμέσως πιό κάτω ό κ. Άργυρίου. Γιατί σκέφτομαι πώς άκριβώς έπειδή ή τέχνη, και μάλιστα ή ποίηση, θέτει έξαρχής έξω άπό τό σκοπό της τή σύλληψη τής άλήθειας, έπειδή μέ άλλα λόγια ή πρώτη και κύρια λειτουργία της δέν είναι γνωστική, γι' αυτό και δημιούργησε ένα τέτοιο σύστημα συμβάσεων, πού νά ανταποκρίνεται στή φύση της, νά διευκολύνει τή λειτουργία της και νά έξυπηρετεί τελικά τό σκοπό της.

Σύγχρονοι μελετητές έξάλλου ύποστηρίζουν ότι ή ποίηση ή στρέφει έντελώς τά νώτα στήν πραγματικότητα (=ζωή, πολιτικά γεγονότα, ιδέες, ρεύματα κλπ.) δημιουργώντας ή ίδια μιά πραγματικότητα μέ στόχο τόν ίδιο της τόν έαυτο (Jacobson, Northorp Frye, ή έννοια του «κόλου λόγου» του Todorov) ή τροποποιώντας τήν όπτική μας γωνία ύποκαθιστά τίς συνηθισμένες μας σχέσεις μέ τήν πραγματικότητα μέ άλλες καινούργιες και κρυφές, έχει δηλ. τήν ικανότητα νά «ντουμπλάρει» τήν πραγματικότητα και μέ μιά ιδιότυπη χρήση τής γλώσσας νά τήν «ξαναπεριγράψει»².

Άν όμως ή έντύπωσή μου αύτή είναι λαθεμένη και έκεϊνο πού πραγματικά θέλει νά δείξει ό κ. Άργυρίου, ως ιστορικός ή ως κριτικός τής ποίησης, είναι άπλά ότι ή ποίηση τής πρώτης μεταπολεμικής γενιάς «κατοπτρίζει» τό πνεύμα πού αναπτύχθηκε στήν περίοδο τής Κατοχής και τής Άντίστασης, τότε είναι ύποχρεωμένος νά χρησιμοποιήσει καταρχή κάποια ποιοτικά-αίσθητικά κριτήρια, μέ τά όποία και θά άποφασίσει ποιοί άπό τούς 133 «φιλότεχνους» πού δημοσίεψαν στίχους άξιζούν πραγματικά τόν τίτλο του ποιητή. Ένα τέτοιο πρώτο κριτήριο είναι π.χ. ή μέχρι τώρα γνώμη τής κριτικής, τήν όποία όμως έχει πάντα κανείς τή δυνατότητα νά άναθεωρήσει. Η ιστορία τής λογοτεχνίας, όπως άσφαλώς και ή κριτική, έχει ζωτική άνάγκη άπό τό θεωρητικό της πλαίσιο.

Η θεωρία λοιπόν τής ιστορίας τής λογοτεχνίας έφοδίασε τόν μελετητή μέ έννοιες - εργαλεία όπως έποχή, περίοδος, κίνημα, σχολή, γενιά κλπ., μέ τά όποία έπιτυγχάνεται ή ταξινόμηση του λογοτεχνικού υλικού. Ώστόσο οί ίδιοι οί θεωρητικοί έσπευσαν νά προειδοποιήσουν ότι γιά τή διαίρεση τής λογοτεχνίας σέ περιόδους κλπ., σέ έπίπεδο εθνικό ή παγκόσμιο, οί κανόνες πρέπει νά άπορρέουν άπό τήν ίδια τή λογοτεχνία

2. Βλ. όσα λέγονται γιά τή μεταφορά, θεωρούμενη ως «ποίημα σέ σμικρογραφία» άπό τόν Paul Ricoeur, *La métaphore vive*, Editions du Seuil, Paris [1975], σσ. 310-321.

και όχι από έξω-λογοτεχνικά γεγονότα. 'Η όνομασία μιᾶς περιόδου μπορεί να προκύψει από έξω-λογοτεχνικά συμβάντα (π.χ. μεταπολεμική γενιά), τὸ περιεχόμενο ὅμως τοῦ ὅρου πρέπει νὰ καθορίζεται μὲ ἔσω-λογοτεχνικά κριτήρια³.

'Απὸ ὅλες τὶς ἐννοιες ποὺ χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὴν ἱστορικὴ θεώρηση τῆς λογοτεχνίας, ἡ πιὸ ἀπλή, γιατί κατὰ τοὺς Pichois - Rousseau εἶναι προῖον ὁμολογημένου ἐμπειρισμοῦ⁴, εἶναι ὁ ὅρος γενιά. Γι' αὐτὸ και ἔχει δεχτεῖ τὴ μεγαλύτερη κριτικὴ.

"Εἶται ἐνὼ ὁ ὅρος «περίοδος» μιᾶς λογοτεχνίας, δηλαδὴ «τμῆμα χρόνου» κατὰ τὸ ὁποῖο ἡ λογοτεχνία διέπεται ἀπὸ «σύστημα κανόνων τῶν ὁποίων ἡ εἰσαγωγή, ἡ διάδοση καὶ ἡ διαφοροποίηση, (ὕπογραμμίζω ἐγώ), ἡ ἀφομοίωση καὶ ἡ ἐξαφάνιση μποροῦν νὰ ἀνιχνευθοῦν»⁵, πράγμα ἄλλωστε ποὺ κάνει τὴ μιὰ περίοδο νὰ διακρίνεται ἀποφασιστικὰ ἀπὸ μιὰν ἄλλη, γίνεται γενικὰ ἀποδεκτὸς μιὰ καὶ εἶναι δυνατό νὰ γραφεῖ ἡ ἱστορία μιᾶς λογοτεχνίας σύμφωνα μ' αὐτὸν τὸν τρόπο διαίρεσης τοῦ ὕλικου, δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸν ὅρο γενιά.

Γενιά πραγματικὰ εἶναι χρονικὸ διάστημα 30 περίπου ἐτῶν, στὸ ὁποῖο ἐντάσσονται ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ τῆς λογοτεχνίας καὶ μὲ κριτήρια βιολογικά-χρονολογικά λογοτέχνες ποὺ εἶναι συνωμῆλκοι. 'Η διαίρεση τοῦ λογοτεχνικοῦ ὕλικου μὲ βάση τὴ γενιά ἀποφεύγεται σήμερα γιὰ τρεῖς κυρίως λόγους: α) Γιατί μ' αὐτὴν ἀνακατεῦνται συνήθως βιολογικά κριτήρια μὲ ἱστορικά καὶ ὑφολογικά (πράγμα ποὺ δὲν ἀποφεύγει καὶ ὁ κ. 'Αργυρίου) β) Γιατί ποιητὲς ποὺ ἀνήκουν στὴν ἴδια γενιά μπορεῖ νὰ ἀκολουθήσουν διαφορετικὰ κινήματα καὶ νὰ ἐνσωματωθοῦν σὲ διάφορες σχολές (ἢ νὰ μὴν εἶναι δυνατό νὰ ἐνσωματωθοῦν πουθενὰ) καὶ γ) Γιατί ὁ κάθε συγγραφέας εἶναι παραγωγικὸς γιὰ χρονικὸ διάστημα ποὺ καλύπτει κατὰ μέσο ὅρο δύο γενιές, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ παρουσιάζει συχνὰ στὸ ἔργο του ἐξελίξεις ποὺ τὸν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὶς ἀρχικὲς θέσεις (τὶς δικές του ἢ τῆς γενιάς του)⁶.

Περὶσσότερο ἀποτελεσματικὴ γιὰ τὴ μελέτη τῆς λογοτεχνίας ἀπὸ τὴ χρονολογικὴ συσχέτιση εἶναι, κατὰ τὸν Teesing, ἡ θεώρηση τῆς γενιάς ὡς «κεφαλῆς μιᾶς περιόδου, ὡς ὁμάδας ὁμοῖδεατῶν ἀνακαινιστῶν ποὺ πέτυχαν νὰ ἐκτοπίσουν τὴν τέχνη τῶν προκατόχων τους»⁷, θεώρηση μὲ τὴν ὁποία ὑπογραμμίζεται ἡ διαλεκτικὴ σχέση τῆς γενιάς μὲ τὴν περίοδο.

3. Βλ. R. Wellek, "Period and Movements in Literary History", *English Institute Annual for 1940*, Columbia University Press 1941, σ. 93.

4. Cl. Pichois - A. - M. Rousseau, *La littérature comparée*, Librairie Armand Colin, Paris [1967], σ. 114.

5. R. Wellek and A. Warren, *Theory of Literature*, ὅπ. καὶ στὴ σημ. 1., σ. 265.

6. Πρβλ. Ulrich Weisstein, *Comparative Literature and Literary Theory*, (μτφρ. ἀπὸ τὰ γερμανικά τοῦ W. Riggan), Indiana University Press [1973], σ. 87.

7. H.P.H. Teesing, *Das Problem der Perioden in der Literaturgeschichte*, Groningen, Wolters 1948, σ. 73.

“Εται όμως νοούμενη ή γενιά, ως ομάδα δηλ. ομοιόδεατών με ειδικό πρόγραμμα, συνιστά αυτό που ονομάζουμε *κίνημα*. Με την διαφορά πως τὸ κίνημα, καθώς συνήθως αποτελείται ἀπὸ ἐπαναστατικούς νέους που καταβάλλουν μιὰ συνειδητὴ καὶ θεωρητικὰ στηριγμένη προσπάθεια γιὰ νὰ διαδώσουν καὶ ἐφαρμόσουν μιὰ καινούργια ἀντίληψη γιὰ τὴν τέχνη, δύσκολα διαρκεῖ μιὰν ὁλόκληρη γενιά (γιὰ διάστημα δηλ. 30 περίπου ἐτῶν). Τὸ κίνημα ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά διαφέρει ἀπὸ τὴ σχολή, γιατί σ’ αὐτὸ δὲν ὑπάρχει ἡ σχέση δασκάλου - μαθητῶν.

Ὡστόσο ἓνα κίνημα, ἂν μάλιστα ἐπιβληθεῖ σχετικὰ ἄνετα καὶ δὲν ὑποχρεωθεῖ νὰ ἀναλώσει τὶς δυνάμεις του στὴν ἀντιμετώπιση ἐνὸς ἀντικινήματος, μπορεῖ νὰ ἐνισχυθεῖ μὲ ἓνα δεύτερο κύμα ὁπαδῶν καὶ νὰ δεχτεῖ μιὰ καινούργια ὥθηση μὲ τὴν εἰσαγωγή καινούργιων τεχνικῶν ἢ τὴν ἐπέκτασή του καὶ σὲ ἄλλες τέχνες – καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἐγινε μὲ τὸν ὑπερρεαλισμὸ – μὲ ἀποτέλεσμα τὸ σύστημα βασικῶν κανόνων που ἐγκαθίδρυσε νὰ ἐπεκτείνεται καὶ στὴν ἐπόμενη, ἀκόμα καὶ στὴν μεθεπόμενη γενιά. Στὴν πραγματικότητα μπορεῖ νὰ καλύψει μιὰν ὁλόκληρη περίοδο. Εἶναι γνωστὸ ὅτι στὴν ἱστορία τῆς λογοτεχνίας – ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση που κάλυψε σχεδὸν μιὰν ὁλόκληρη ἐποχὴ – οἱ περισσότερες περίοδοι διαρκοῦν δύο (Ρομαντισμός, Ρεαλισμός) ἀκόμα καὶ τρεῖς γενιές (Μπαρόκ)⁸.

Μὲ ποιά ἀπὸ τὶς παραπάνω ἔννοιες χρησιμοποιεῖ ὁ κ. Ἀργυρίου τὸν ὅρο «γενιά» καὶ κυρίως ποιά πιστεύει ὅτι εἶναι ἡ σχέση του μὲ τοὺς ὅρους «κίνημα», «σχολή», «περίοδος»;

Στὸ δεύτερο ἄρθρο του δέχεται ὅτι «μὲ τὴν πρώτη μεταπολεμικὴ ποιητικὴ μας γενιά ἀρχίζει μιὰ νέα φάση τῆς ἑλληνικῆς ποίησης μὲ λίγο ἢ πολὺ διάφορες ἀρχές ἀπὸ ἐκεῖνες που ἀκολούθησε ἡ γενιά τοῦ ’30», ὅσο κι ἂν ἡ κατηγορηματικότητά αὐτῆς τῆς παρατήρησης μετριάζεται μὲ τὴ φράση «λίγο ἢ πολὺ». Μὲ ποιά ὅμως στοιχεῖα μπορεῖ νὰ ὑποστηρίξει κάτι τέτοιο; (Στὸ τέλος τοῦ τρίτου ἄρθρου του δὲν εἶναι πιά τόσο σίγουρος καὶ ὁ ἴδιος).

Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἀπαντᾷ ὁ κ. Ἀργυρίου μὲ τὸ τελευταῖο ἄρθρο του ἐξετάζοντας εἰδικότερα, ὡς ἀντιπροσωπευτικούς ποιητὲς αὐτῆς τῆς γενιάς, τὸν Σαχτούρη, τὸν Ἀναγνώστη καὶ τὸν Σινόπουλο.

1. Γιὰ τὸν Σαχτούρη παρατηρεῖ α) ὅτι ὁ «ποιητικὸς κόσμος του, ὑπερρεαλιστικὰ μορφοποιημένος, διαφέρει ἀπὸ τοῦ Ἐγγονόπουλου, γιὰ λόγους αἰφνης διαφορᾶς ἰδιοσυστασίας». Ὅμως ἡ ὑπαρξὴ ἀναπόφευκτων (ἴσως καὶ ἐπιθυμητῶν) γιὰ κάθε μορφὴ τέχνης ἀτομικῶν διαφορῶν ἰδιοσυστασίας, δὲν ἐπιβάλλει ποτὲ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς λογοτεχνίας νὰ ὁμαδοποιοῦν τοὺς λογοτέχνες, που σὲ μιὰ ὁρισμένη χρονικὴ περίοδο ἀσπάζονται ἓνα κοινὸ

8. Βλ. Ulrich Weisstein, *Comparative Literature and Literary Theory*, ὅπ. καὶ στὴ σελ. 6, σσ. 86, 89.

κατά βάση λογοτεχνικό πιστεύω και μ' αὐτὸν τὸν τρόπο συνδέονται μεταξύ τους. Τὴν ἀποψη αὐτὴ δέχεται καὶ ὁ κ. Ἀργυρίου ὅταν στὸ πρῶτο ἄρθρο του παρατηρεῖ ὅτι οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα στὸν Ἑλύτη καὶ τὸν Ἑγγονόπουλο καθορίζονται μᾶλλον ἀπὸ ἀτομικὲς παραμέτρους. Γιατί λοιπὸν οἱ ἀτομικὲς αὐτὲς διαφορὲς νὰ μὴ μᾶς ἐμποδίζουν ἀπὸ τὸ νὰ ἐντάξουμε τὸν Ἑλύτη καὶ τὸν Ἑγγονόπουλο στὴν ἴδια ὁμάδα, καὶ νὰ μᾶς δίνουν στὴν περίπτωσή τοῦ Σαχτούρη τὸ δικαίωμα νὰ ὑπογραμμίζουμε τόσο πολὺ τὴ διαφοροποίησή του ἀπὸ τὸν Ἑγγονόπουλο;

καὶ β) ὅτι «ὁ ὑπερρεαλισμὸς τοῦ Σαχτούρη ἔχει πάρει καὶ μιὰ διάσταση ποὺ δὲν βρισκόταν στὶς ἑλληνικὲς *τουλάχιστον* (ὑπογραμμίζω ἐγὼ) προδιαγραφές, ἐξαιτίας τοῦ ὅτι ὁ παράλογος κόσμος ποὺ βλέπει καὶ καταγράφει δὲν ὑπῆρξε μόνο στὴ φαντασία του». Αὐτὸ τὸ «*τουλάχιστον*» μᾶς ἀνοίγει νομίζω τὴ σωστὴ προοπτικὴ τῆς σύγκρισης τοῦ Σαχτούρη μὲ τοὺς Γάλλους ὑπερρεαλιστές. Καὶ ὅσο αὐτὴ ἡ συστηματικὴ σύγκριση εἶναι ἀκόμη ἓνα ζητούμενο, τὰ ὅποια συμπεράσματά μας θὰ εἶναι *τουλάχιστον* πρῶτα, γιὰ νὰ ἀποδειχτεῖ γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ὅτι γιὰ τὸ μελετητὴ τῶν ἑλληνικῶν λογοτεχνικῶν μας πραγμάτων ἡ συγκριτικὴ θεώρησή τους μὲ τὶς εὐρωπαϊκὲς ἔστω λογοτεχνίες εἶναι ὄχι μόνον χρήσιμη ἀλλὰ ἐντελῶς ἀπαραίτητη.

2. Γιὰ τὸν Ἀναγνωστάκη παρατηρεῖ α) ὅτι «ἀπορρίπτει» κατὰ κάποιο τρόπο τὸν Βάρναλη, διαφοροποιούμενος ἔτσι μὲ ἓνα ποιητὴ ποὺ βρισκόταν στὸν ἴδιο ιδεολογικὸ χῶρο καὶ προβάδιζε χρονικά. Ἀλλὰ τὸ πράγμα εἶναι ἐνδεχόμενον. Ἐπαναστατεῖ ἢ ἔστω διαφοροποιεῖται ἓνας ποιητὴς σὲ σχέση μὲ τοὺς ἀμέσως προηγούμενούς του, ἐδῶ τὴ λεγόμενη γενιά τοῦ '30, καὶ ὄχι σὲ σχέση μὲ τοὺς πολὺ προγενέστερους. Καὶ ἂν στὴν ποίηση, ὅπως πιστεύουν πολλοὶ σήμερα, βαραίνει ὄχι τὸ θέμα (ἢ ὁ «ιδεολογικὸς χῶρος») ἀλλὰ ὁ τρόπος ἔκφρασης, ὁ τρόπος γλωσσικῆς ἀποκρυστάλλωσης καὶ ὑλοποίησης τοῦ θέματος, ἂν ἤδη κατὰ τὸν Mallarmé γράφουμε ποίηση ὄχι μὲ ιδέες ἀλλὰ μὲ λέξεις, τότε ἡ ἐπανάσταση στὸ χῶρο τῆς ἑλληνικῆς ποίησης ἔχει γίνεи γύρω στὸ '30 – γι' αὐτὸ καὶ ἀδικοῦνται οἱ ποιητὲς τοῦ '30 μὲ τὸν ἄχρωμο τίτλο τῆς «γενιάς». – Μετὰ τὸ '30 θὰ ἦταν πολὺ δύσκολο γιὰ τὸν Ἀναγνωστάκη νὰ συνταχθεῖ μὲ τὸν Βάρναλη, γιὰ λόγους ἀνάλογους μ' αὐτοὺς ποὺ τὸν ἐμπόδιζαν νὰ συνταχθεῖ καὶ μὲ τὸν Καζαντζάκη καὶ τὸν Σικελιανὸ ἢ καὶ τὸν Παλαμᾶ καὶ τὸν Παράσχο. Δὲν μπαίνει κανεὶς δύο φορὲς στὸ ἴδιο ποτάμι, φεῦ!

β) Ὅτι «ὁ ποιητικὸς κόσμος τοῦ Ἀναγνωστάκη δὲν ὀφείλει τίποτε στὸν ποιητικὸ κόσμο τοῦ Ρίτσου, ποὺ νὰ μὴν ἐξαργυρώνεται αἰσθητικά». Ἐδῶ μπορεῖ νὰ παρατηρήσει κανεὶς ὅτι ὁ κόσμος ἑνὸς ποιητῆ δὲν διαφοροποιεῖται ἀναγκαστικά καὶ αἰσθητὰ ἀπὸ τὸν κόσμο ἑνὸς ἄλλου, μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει διαπιστωμένη σχέση ὀφειλῆς. Δυὸ ποιητὲς μπορεῖ νὰ ἔχουν πολλὲς καὶ βασικὲς ὁμοιότητες καὶ ἀναλογίες στὸ ἔργο τους, χωρὶς αὐτὸ νὰ ὀφείλεται στὸ σχῆμα «πομπός-δέκτης», χωρὶς δηλ. νὰ

μπορούμε να μιλήσουμε για επίδραση.

3. Ο Τάκης Σινόπουλος μπορεί να θέλησε να άρνηθεί την άμέσως προηγούμενη του ελληνική ποίηση, αλλά δεν άρνήθηκε όρισμένες από τις βασικές τουλάχιστον αρχές της ευρωπαϊκής ποίησης, που σε υπολογισμό ποσοστό είχαν συμβάλει στη στροφή της ελληνικής ποίησης γύρω στο '30. Μιά τέτοια π.χ. υπερρεαλιστική αρχή είναι ότι η ποίηση, ταυτισμένη με την πνευματική δράση, χρησιμοποιείται ως μέσο αδιάκοπης δημιουργικότητας, μέσα σε μιάν απόλυτη έλευθερία κινήσεων και αισθήσεων, με σκοπό την, έξω από κάθε παραδοσιακή αντίληψη για τη σχέση του ανθρώπου με τον κόσμο, επαναστατική, ριζική ανανέωση τόσο στην προσωπική και ομαδική ζωή του ανθρώπου όσο και στην ανάπτυξη μορφών σκέψης, ήθους και τέχνης⁹.

Μιά τελική παρατήρηση τώρα για το γενικό πόρισμα του κ. 'Αργυρίου, σύμφωνα με το οποίο οι ποιητές μας από τα μέσα του περασμένου αιώνα διακρίνονται σε καλλιτέχνες και σε όραματιστές (τί ακριβώς έννοει άραγε;) ενώ οι ποιητές της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς «πραγματοποιούν πιο καθαρά μία τρίτη κατηγορία (ποίησης), το μεικτό είδος», πράγμα υποθέτω που μάς επιτρέπει να τους θεωρήσουμε ως αρχή ίσως μιάς νέας αντίληψης για την ποίηση κλπ. 'Η διάκριση αυτή σε όραματιστές και καλλιτέχνες είναι κατά τη γνώμη μου τόσο γενική που χάνει σχεδόν έντελως κάθε χρησιμότητα. Γιατί σκέφτομαι ότι σε σχέση με τους προηγούμενους από τα μέσα του 19ου αϊ. ποιητές οι μεταπολεμικοί όχι απλά διαφοροποιούνται αλλά και ριζικά διακρίνονται όχι μόνο μ' αυτό το μεικτό είδος αλλά κυρίως γιατί άλλοι από τους παλιούς είναι ρομαντικοί, και οι μεταπολεμικοί δεν είναι, άλλοι είναι ρεαλιστές, και αυτοί δεν είναι, άλλοι είναι συμβολιστές, και αυτοί δεν είναι. 'Εξάλλου, όπως είπα και πιο πάνω, στην ιστορία της ποίησης, ακόμα και στην κριτική, αναζητούμε τη διαφοροποίηση σε σχέση με την άμέσως προηγούμενη λογοτεχνική πραγματικότητα και όχι σε σχέση με ολόκληρη περίπου τη λογοτεχνική παράδοση.

Ως προς το τελευταίο δεν μπορώ να ξέρω αν ο κ. 'Αργυρίου θεωρεί τους ποιητές του '30 ως καλλιτέχνες ή ως όραματιστές. Όπως όμως και νάχουν τα πράγματα κι αν θελήσουμε να τον παρακολουθήσουμε σ' αυτό του είδους την κατηγοριοποίηση, πρέπει να παραδεχτούμε ότι οι μεταπολεμικοί ποιητές οφείλουν στους προκατόχους τους το 50% του νέου είδους. Και το ποσοστό αυτό είναι πολύ μεγάλο για να μάς επιτρέψει να τους αντιμετωπίσουμε ως κάτι καινούργιο μέσα στην πορεία της νεοελληνικής ποίησης.

Νομίζω ότι ο προσδιορισμός του στίγματος της πρώτης μεταπολεμι-

9. Πρβλ. Maurice Nadeau, *Η ιστορία του σουρρεαλισμού*, μτφρ. 'Αλεξάνδρας Παπαθανασοπούλου, Πλέθρον, 'Αθήνα 1978, σ. 240.

κῆ ποιητικῆς γενιᾶς μπορεῖ νά γίνει μόνον ἀφοῦ ξεκαθαρίσουμε τί πραγματικά ἦταν μέσα στήν ἐξέλιξη τῆς ἐλληνικῆς ποίησης ἡ «γενιά τοῦ '30».

Σύμφωνα μέ ὅσα ἔχουν ὑποστηριχτεῖ πιό πάνω, ἡ «γενιά τοῦ '30» συνιστᾷ ἓνα *κίνημα* πού τοποθετεῖται στήν κεφαλῇ μιᾶς νέας *περιόδου* τῆς ἐλληνικῆς ποίησης, ἀκριβῶς γιατί συγκροτεῖται ἀπό μιὰ ὁμάδα ὁμοϊδεατῶν πού κατορθώνουν νά ἐκτοπίσουν ἐντελῶς τὴν τέχνη τῶν προκατόχων τους. Ἐν τὰ πράγματα εἶναι ἔτσι, τότε οἱ βασικὲς ἀρχές τῆς νέας αὐτῆς ποίησης παραμένουν κατευθυντήριες καὶ γιὰ τὴν ἐπόμενη γενιά καὶ μποροῦν νά ἀνιχνευθοῦν σχετικὰ εὐκόλα. Παράλληλα πορεύεται μέ τὴν ἀποψη αὐτὴ σὲ πολλὰ σημεῖα καὶ ὁ κ. Ἀργυρίου.

Καὶ νὰ γιατί:

Πρῶτα-πρῶτα δέχεται γενικὰ ὅτι οἱ μεταπολεμικοὶ «συντάσσονται σχεδὸν στὸ σύνολό τους μέ τοὺς νεοτερικοὺς ποιητές. Γράφουν ποίηση σὲ ἐλεύθερο στίχο καὶ μέ ἀπελευθερωμένη ἐκφραστικὴ».

Δεύτερο, θεωρεῖ δεδομένο ὅτι «τὸ ἔργο τοῦ Σεφέρη ἀποτέλεσε σημεῖο συνάντησης μέ τοὺς νέους ποιητές», προσθέτει ὅμως «ὡς γραφὴ καὶ ὡς ἀτμόσφαιρα ἀλλὰ ὄχι ὡς θεματικὴ», μιὰ καὶ «γιὰ τὴ *συνειδηση* τῶν νέων ποιητῶν οἱ ὅποιες διαφυγὲς ἀπὸ τὴν ἐπώδυνη πραγματικότητα χρεώνονται ὡς λιποψυχίες». Αὐτὸ ὅμως τί σημαίνει; Ὡς ποιητές, πού μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ, συναντιοῦνται μέ τὸν Σεφέρη, ἀλλὰ διαφωνοῦν ὡς *συνειδήσεις* καὶ υἱοθετοῦν μιὰ διαφορετικὴ στάση. Ὑποθέτω ὅτι μιὰ τέτοια ἢ «ἐν πάσῃ περιπτώσει» ἀνάλογη ἀλλαγὴ θὰ ἔχει συμβεῖ καὶ στὶς συνειδήσεις ὅλων τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὄχι μόνον τῶν ποιητῶν, πού εἶχαν ἐντωμεταξὺ δοκιμάσει τὴ συγκλονιστικὴ ἐμπειρία τοῦ Πολέμου, τῆς Κατοχῆς, τῆς Ἀντίστασης καὶ τοῦ Ἐμφύλιου. Ἡ ἐξέταση ὅμως τοῦ προβλήματος αὐτοῦ πιστεῖται πῶς ἀποτελεῖ ἀντικείμενο μελέτης τῆς ψυχολογίας ἢ τῆς κοινωνιολογίας τῆς λογοτεχνίας καὶ ὄχι τῆς ἱστορίας τῆς ἢ τῆς κριτικῆς. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἐννοοῦσα πιό πάνω, ὅταν ἔλεγα ὅτι τὸ περιεχόμενο ἐνὸς ὅρου, μέ τὸν ὁποῖο γίνεται ἡ διαίρεση τῆς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας σὲ περιόδους κλπ., πρέπει νά καθορίζεται μέ κριτήρια ἐσωλογοτεχνικά. Τὸ πράγμα γίνεται φανερό, ἀπὸ ἀντίθετη ἀποψη, καὶ μέ τὸν Ἀναγνωστάκη ὁ ὁποῖος ὡς «συνειδηση» πιθανὸ νά κινεῖται *grosso modo* στὸν ἰδεολογικὸ χώρο τοῦ Βάρναλη, χωρὶς ὅμως καὶ νά συντάσσεται μέ κανένα τρόπο μέ τὸν ποιητὴ αὐτὸν ἀκριβῶς γιατί ὁ ἴδιος ὡς ποιητῆς διαφωνοῦσε σχεδὸν ριζικὰ μέ τὸν Βάρναλη – ποιητῆ.

Τρίτο, ὁ κ. Ἀργυρίου δέχεται ὅτι ὁ κόσμος τοῦ Σαχτούρη εἶναι «ὑπερρεαλιστικὰ μορφοποιημένος», ἔστω κι ἂν ὁ ὑπερρεαλισμὸς του ξεφεύγει κάπως ἀπὸ τίς προδιαγραφές τοῦ ἐλληνικοῦ ὑπερρεαλισμοῦ¹⁰.

10. Ἐδῶ ἐπιτρέψτε μου μιὰ γενικὴ παρατήρηση πού ὑποθέτω πῶς ἐκφράζει καὶ τὸν καημὸ – ἂν καὶ ἀνομολόγητο – πολλῶν ἄλλων. Βρίσκω ὅτι εἶναι τουλάχιστον ἀνώφελο νά χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ, τὸν κριτικὸ ἢ τὸ θεωρητικὸ τῆς λογοτεχνίας μιὰ γλώσσα

Τέταρτο, παρατηρεί ότι ο Ἀναγνωστάκης παίρνει ἀπέναντι στο Ῥίτσο στάση «ἐπιφυλακτική, θρεμμένη ἀπὸ ἓνα κριτικό πνεῦμα». Μὲ στάσεις ὅμως ἀπλὰ «ἐπιφυλακτικές» καὶ ὄχι ριζικὰ ἀντίθετες καὶ ἀπορριπτικές, δὲν ἀρχίζουν σὲ καμμιὰ λογοτεχνία νέες φάσεις τῆς ἱστορίας τῆς. Ὁ Ἀναγνωστάκης παίρνει σὲ σχέση μὲ τὸ Ῥίτσο μιὰ διαφορετικὴ στάση ἀλλὰ ἀπέναντι στὰ ἴδια βασικὰ προβλήματα, στὰ ἴδια πράγματα, στὰ ἴδια ἂν θέλετε θέματα. Καὶ ἐπιπλέον καὶ κατὰ τὴ γνώμη μου σπουδαιότερο, ἡ διαφορετικὴ αὐτὴ στάση δίνεται μὲ τὸν ἴδιο κατὰ βάση ποιητικὸ τρόπο.

Τελειώνοντας θὰ μπορούσα νὰ ὑποστηρίξω ὅτι, παρὰ τὴ διαφοροποίηση πού δέχομαι ὅτι ὑπάρχει ἀνάμεσα στο «πνεῦμα» τῶν ποιητῶν τοῦ ὄ30 καὶ τὸ «πνεῦμα» τῶν ποιητῶν τῆς πρώτης μεταπολεμικῆς γενιᾶς, ὅσα καὶ ὅποια χαρακτηριστικὰ συνδέουν τοὺς μεταπολεμικοὺς μὲ τὴ «γενιά τοῦ ὄ30» εἶναι πολὺ περισσότερα καὶ πολὺ πιὸ ἀποφασιστικά γιὰ τὴν ποίηση καθεαυτὴ ἀπὸ ὅσα καὶ ὅποια τοὺς διακρίνουν καὶ τοὺς ἀντιδιαστέλλουν. Κατὰ τὴν ἀποψή μου οἱ ποιητὲς πού μᾶς ἀπασχολοῦν ἀποτελοῦν μιὰ δεύτερη γενιά στὴ νέα *περίοδο* τῆς ἑλληνικῆς ποίησης πού ἀρχίζει μὲ τὸ *κίνημα* τοῦ ὄ30.

πού νὰ συναγωνίζεται σὲ σκοτεινότητα τὴ γλώσσα τῆς ποίησης. Ὁ μελετητὴς πού χρησιμοποιοῖ μιὰ δευτερογενὴ μεταφορικὴ μεταγλώσσα, τοῦ τύπου «στὸν κόσμο τοῦ Σαχτούρη ὑπάρχει ἓνα δραματικὸ ἴζημα πού ὑπερβαίνει μιὰ καθαρά καλλιτεχνικὴ κατάθεση» ἢ τοῦ τύπου (ὁ σκοπὸς τοῦ ποιητικοῦ λόγου εἶναι νὰ μᾶς ὁδηγήσει) «ὥς τίς ἀκραίες ἐκεῖνες περιοχές, ὅπου οἱ λέξεις προσκρούουν, τρίβονται καὶ σεμνὰ σπαράσσονται πάνω στὰ ἴδια τὰ πράγματα («Βῆμα», 28/3/81), δὲν κατορθώνει παρὰ, ἀναλαμβάνοντας νὰ μᾶς δια φωτίσει γιὰ κάτι πού ἀπὸ τὴ φύση του εἶναι ἀσαφές καὶ δυσνόητο (τὸ ποίημα ἢ τὴν ποίηση), νὰ μᾶς τὸ κάνει ὁλότελα μυστήριο.

SUMMARY

Helen Politou - Marmarinou, *The First Post-War Generation of Poets and its Relation to the Generation of the thirties*

This paper presents a different thesis to that of Alex. Argyriou, concerning the first post-war generation of poets (Sachtouris, Anagnostakis, Sinopoulos). According to Argyriou the work of those poets marks "a new phase in modern greek poetry, whose principles somewhat differ from those followed by the generation of the thirties".

On the contrary the author of this paper, using a number of arguments, suggests that the characteristics and features which link the poets of the first post-war generation to the generation of the thirties are both more numerous and quite decisive for poetry per se than those which distinguish them. According to her arguments those post-war poets are simply the *second generation* in the *new period* of modern greek poetry begun by the *movement* of the thirties.